

ΜΑΘΗΜΑ:

**ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΣΙΑ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΕΞΑΜΗΝΟ: Ζ'

*Πώς η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία
αλλάζει την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ;*

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΕΛΕΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Συνομογραφίες	4
2. Περίληψη	4
3. Εισαγωγή	5
4. Ο ρόλος της ενέργειας στη διεθνή σκηνή.....	5
5. Ιστορική αναδρομή των σχέσεων ΕΕ – Ρωσίας	7
6. Η ενεργειακή πολιτική της Gazprom.....	8
7. Συνέπειες της εξάρτησης της ΕΕ από τη ρωσική ενέργεια	9
8. Ο ρόλος της Ουκρανίας και οι ενεργειακές κρίσεις του 2006 και του 2009	9
9. Πρωτοβουλίες της ΕΕ για την κλιματική κρίση και η σύνδεση της με την ενέργεια.....	10
10. Η ρωσική εισβολή ως παράγοντας αλλαγής των δεδομένων και η αντίδραση της ΕΕ	11
11. Η πρωτοβουλία REPowerEU για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης ..	12
12. Το ζήτημα του LNG και οι νέες ενεργειακές αγορές	13
13. Τα νέα ερωτήματα και ο ρόλος των ΗΠΑ και της Κίνας.....	14
14. Επίλογος και συμπεράσματα	16
15. Λίγα λόγια για το συγγραφέα	17
16. Βιβλιογραφία	18
16.1. Ξενόγλωσση.....	18
16.2. Ελληνόγλωσση.....	19

1. Συντομογραφίες

BCM	Billion Cubic Meters (Δις Κυβικά Μέτρα)
GHG	Greenhouse Gases (Εκπομπές Αερίου Θερμοκηπίου)
LNG	Liquefied Natural Gas (Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο)
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΒΠΠ	Β' Παγκόσμιος Πόλεμος
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕ-27	27 Κράτη – Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Κρατών
ΚΕΠΠΑ	Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας
ΗΑΕ	Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

2. Περίληψη

Η παρακάτω εργασία καλείται να απαντήσει στο ερώτημα του πως **‘Πως η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία αλλάζει την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ’**. Διαρθρώνεται σε υποενότητες, που σχετίζονται: με τον ρόλο της ενέργειας στη διεθνή σκηνή, την ιστορική αναδρομή των σχέσεων ΕΕ – Ρωσίας, την ενεργειακή πολιτική της Gazprom, τις συνέπειες της εξάρτησης της ΕΕ από τη ρωσική ενέργεια, τον ρόλο της Ουκρανίας και τις ενεργειακές κρίσεις του 2006 και του 2009, τις πρωτοβουλίες της ΕΕ για την κλιματική κρίση και τη σύνδεση της με την ενέργεια, τη ρωσική εισβολή ως παράγοντα αλλαγής των δεδομένων και την αντίδραση της ΕΕ, την πρωτοβουλία REPowerEU για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης, το ζήτημα του LNG και τις νέες ενεργειακές αγορές και τα νέα ερωτήματα και τον ρόλο των ΗΠΑ και της Κίνας. Για τη συγγραφή της κρίθηκε απαραίτητη η στενή παρακολούθηση της επικαιρότητας καθώς και η εις βάθος μελέτη του ευρύτερου πλαισίου που τη συνοδεύει. Προς επίρρωση των επιχειρημάτων, αξιοποιήθηκε ένα σύνολο ακαδημαϊκών, ερευνητικών και άλλων πηγών, που αφού μελετήθηκε, τεκμηριώθηκε η αξιοπιστία του. Η εκπόνησή της ολοκληρώθηκε στις 7 Ιανουαρίου 2024.

3. Εισαγωγή

Ως διεθνείς σχέσεις ορίζονται οι επαφές και σχέσεις μεταξύ κρατών σε μία διασταύρωση και αλληλενέργεια των εθνικών συμφερόντων τους, στο πλαίσιο του διεθνούς πολιτικού συστήματος. Ωστόσο, η αποκωδικοποίηση του διεθνούς αυτού συστήματος φαντάζει αδύνατη, ώστε να αποδοθεί ακριβέστερα και ορθότερα ο παραπάνω όρος – πυλώνας της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης. Έργο, που δυσχεραίνεται με την παρουσία απρόβλεπτων παικτών, που δρουν απροσδόκητα και μη ορθολογικά, στη διεθνή πολιτική σκακιέρα. Ένας τέτοιος παίκτης είναι η Ρωσία σήμερα. Το κράτος της βόρειας Ευρασίας είχε απεικονίσει ως ένα ‘γρίφο τυλιγμένο με μυστήριο μέσα σε ένα αίνιγμα’ ο Winston Churchill. Ο αφορισμός του Βρετανού επιβεβαιώνεται στο ακέραιο από την τρίτη, έως σήμερα, πράξη του δράματος των σχέσεων Ρωσίας - Ουκρανίας τον 21^ο αιώνα, τα βαθύτερα αίτια των οποίων επαφίονται σε σύνθετες και ενδότερες πολιτικές και μη αναλύσεις. Αναντίρρητα, η Ρωσία, όταν ανέλαβε την ηγεσία της ο Vladimir Putin τον Αύγουστο του 1999, δεν έμοιαζε σε τίποτα με την κραταιά ‘ρωσική αρκούδα’ του παρελθόντος και ο ίδιος δε μοιραζόταν κοινά στοιχεία με τον προκάτοχό του Boris Yeltsin. Ο εξ Αγίας Πετρούπολης (Λένινγκραντ τη σοβιετική περίοδο) πολιτικός προσέδωσε ιδιαίτερα πολιτικά στοιχεία στην μακρά περίοδο διακυβέρνησής του και κατέστησε ξανά τη Ρωσία υπερδύναμη της διεθνούς σκηνής. Με κυριότερο όπλο στη φαρέτρα του την τολμηρά αμφιλεγόμενη εξωτερική του πολιτική κατόρθωσε να ταράξει πλείστες φορές τα ήρεμα νερά της Γηραιάς Ηπείρου (Γεωργία 2008, Ουκρανία 2014, Ουκρανία 2022). Αυτή η τελευταία φορά, εντούτοις, συνοδεύεται από παράπλευρες προκλήσεις και αποτελεί, συνάμα, τη γενεσιουργό αιτία ανάγκης διαχείρισης ενός εκ των κρισιμότερων ζητημάτων της εποχής μας, που ακούει στο όνομα ενέργεια.

4. Ο ρόλος της ενέργειας στη διεθνή σκηνή

Η ενέργεια διαδραματίζει έναν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση τόσο του διεθνούς, όσο και του εθνικού γίνεσθαι. Τομείς, όπως είναι η παραγωγή, η μεταφορά και η διαχείριση της διαμόρφωσαν ανέκαθεν τις συνθήκες για τη δημιουργία πολύπλοκων ζητημάτων, για την επίλυση των οποίων τα κράτη καλούνταν να λάβουν τολμηρές και καινοτόμες πρωτοβουλίες. Ιστορικά η πρώτη εξ αυτών ήταν η

δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) το 1952¹. Βλέπετε, στα αποκαϊδια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (ΒΠΠ) συμπεριλαμβανόταν και η ανάγκη λήψης ταχέων μέτρων για την παραγωγή, ως επί τω πλείστων από τη μετατροπή και την καύση ορυκτών καυσίμων, και η χρήση, λόγω χάριν από τη βαριά βιομηχανία, ενέργειας. Σε αυτό το πλαίσιο έδρασε η ΕΚΑΧ, ο πρώτος προπομπός του ενιαίου ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Η ταύτιση των ενεργειακών και των περιβαλλοντικών ζητημάτων δεν είναι τυχαία. Εξάλλου, ενέργεια και περιβάλλον είναι δύο ποσά ανάλογα και στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους. Το παραπάνω επιβεβαιώθηκε τις ερχόμενες δεκαετίες και πιο συγκεκριμένα αυτή του 1970 με τις δύο απανωτές πετρελαϊκές κρίσεις². Η εμφάνιση της πολιτικής οικολογίας, από πολιτική ιδεολογία στα μέσα του 20^{ου} αιώνα σε κομματικό σχηματισμό με τη λήξη της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης, ταυτίζεται χρονικά με την εκμετάλλευση της Σοβιετικής Ένωσης των ενεργειακών αποθεμάτων της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου και την εν γένει κυριαρχία της στην ευρωπαϊκή ενεργειακή αγορά. Οι Πράσινοι, όπως μετονομάστηκαν, μετουσίωσαν σε πολιτικό λόγο την ανάγκη χρήσης εναλλακτικών, ανανεώσιμων και λιγότερο ζημιογόνων μορφών ενέργειας σε όλους τους τομείς της οικονομικής ζωής των κρατών, όχι μόνο τους μικροοικονομικούς, αλλά και τους μακροοικονομικούς. Κάτι τέτοιο, βέβαια, προϋπέθετε ριζική μεταρρύθμιση και ανασχηματισμό πλείστων κρατικών και διακρατικών τομέων, λόγω χάριν των εμπορικών ενεργειακών σχέσεων μεταξύ χωρών και του βιομηχανικού - αστικού σχεδιασμού των πόλεων. Το σημαντικότερο όλων, προϋπέθετε θαρραλέο πολιτικό λόγο και προσωπική βούληση, που παραμερίστηκαν στα χρόνια ευημερίας, αλλά και κρίσεων που ακολούθησαν. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ, η διά Συνθήκης του Μάαστριχτ ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και το 'θαύμα' του ευρώ δημιούργησαν άλλες συνθήκες και, συνεπώς, άλλες προτεραιότητες για την ενωμένη, πλέον, Ευρώπη, η οποία συνάντησε, εντέλει, το πρόβλημα, στο οποίο η ίδια εθελοτυφλούσε, μπροστά της τα επόμενα χρόνια.

¹ Δράση της ΕΕ για την ενέργεια και την κλιματική αλλαγή

² How the 1970s US Energy Crisis Drove Innovation | HISTORY

5. Ιστορική αναδρομή των σχέσεων ΕΕ – Ρωσίας

Η διαδοχή της πάλαι ποτέ κραταιής Ένωσης Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ) από τη νέα Ρωσία ταυτίστηκε με την προσπάθεια της τελευταίας, να θεραπεύσει το πληγωμένο γόητρό της και να διεκδικήσει ξανά και με αξιώσεις τη θέση της στη διεθνή σκηνή ως αντίβαρο του δυτικού παράγοντα. Μέσο επίτευξης αυτού ήταν η ενεργειακή μόχλευση. Από τη δεκαετία του 1990 Ρωσία και ενωμένη Ευρώπη σύνηψαν αμφίδρομες εμπορικές ενεργειακές σχέσεις. Η μεν Ρωσία κατείχε το ρόλο είτε του παραγωγού, είτε του μεταφορέα, ενώ η δε Ευρώπη αυτή του καταναλωτή. Αναντίλεκτα, η Ρωσία, προς έκπληξη κανενός, είναι μία ενεργειακή υπερδύναμη κι αυτό επιβεβαιώνεται ακράδαντα από τους αριθμούς και τα προς επίρρωση στοιχεία. Διεξοδικότερα, το 1/3 των αποθεμάτων φυσικού αερίου και το 1/15 αυτών του πετρελαίου παγκοσμίως περιέχονται υπό την εξουσία του Κρεμλίνου, το οποίο προορίζει πάνω από τα 2/3 της ετήσιας παραγωγής του για τις αγορές των κρατών - μελών της ΕΕ. Απεναντίας, η ΕΕ έχει περιοριστεί στο ρόλο του παθητικού καταναλωτή, που εξαρτάται άμεσα και σκληρά από τη ρωσική ενέργεια. Ειδικότερα, η ΕΕ εισάγει πάνω από το 85% των αναγκών της σε φυσικό αέριο, πετρέλαιο και άνθρακα, με τη Ρωσία να αποτελεί το σημαντικότερο εμπορικό της εταίρο στο συγκεκριμένο τομέα³. Ίνα αντιληφθεί κανείς τα πραγματικά μεγέθη, σχεδόν το 1/2 του αερίου που καταναλωνόταν από τα 27 κράτη – μέλη της ΕΕ (ΕΕ-27), προερχόταν από τη Ρωσία⁴, που κατέχει, παράλληλα, τον τίτλο του μεγαλύτερου εξαγωγέα αερίου στον κόσμο⁵, βασιζοντας, μάλιστα, ολόκληρη την οικονομία της στον συγκεκριμένο τομέα. Προπολεμικά, σχεδόν το 1/2 του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ) της Ρωσίας προερχόταν από το ενεργειακό εμπόριο⁶. Φορέας διοχέτευσης των ρωσικών ενεργειακών αποθεμάτων στην Ευρώπη είναι ο μονοπωλιακός κρατικός κολοσσός Gazprom, που επέκτεινε στο σύνολο της ευρωπαϊκής επικράτειας τους αγωγούς, που κληρονόμησε από την ΕΣΣΔ⁷. Η εταιρεία, στην οποία συμμετέχει το Κρεμλίνο με ποσοστό άνω του 50%, ακολουθεί μία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα στρατηγική και διπλωματία.

³ Ο πόλεμος στην Ουκρανία και η νέα εποχή της Ενέργειας - ETERON

⁴ How Europe can cut natural gas imports from Russia significantly within a year - News - IEA

⁵ Energy Fact Sheet: Why does Russian oil and gas matter? – Analysis - IEA

⁶ Energy Fact Sheet: Why does Russian oil and gas matter? – Analysis - IEA

⁷ Ο πόλεμος στην Ουκρανία και η νέα εποχή της Ενέργειας - ETERON

6. Η ενεργειακή πολιτική της Gazprom

Εν προκειμένω, διχοτομεί την ευρωπαϊκή αγορά σε ‘παλιά’ και ‘νέα’. Όπου ‘παλιά’, συναντώνται τα κράτη της δυτικής Ευρώπης, ενώ όπου ‘νέα’ αυτά της κομμουνιστικής περιόδου⁸. Διαχωρισμός ιδιαίτερα συνήθης στη σύγχρονη βιβλιογραφία και ιδιαίτερα στον ενεργειακό τομέα. Η διττή αυτή στόχευση της Ρωσίας εξαρτάται από τα εκάστοτε οικονομικά μεγέθη των αντίστοιχων περιοχών και σκοπεύει στην πλήρη κυριαρχία της στην ευρωπαϊκή ενεργειακή αγορά. Η Gazprom συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της στη δυτικό – ευρωπαϊκή αγορά, επιδιώκοντας τόσο να διατηρήσει, όσο και να αυξήσει τις εμπορικές της σχέσεις με τα κράτη αυτά και τα κέρδη που αποκομίζει από αυτά. Μολοντούτο, στοχεύει στην αγορά της νοτιοανατολικής Ευρώπης, βλέποντας την ως το μέσο αύξησης επιρροής και επίτευξης γεωπολιτικών στόχων στην ευρύτερη περιοχή⁹. Η Ρωσία, πράγματι, κατόρθωσε μέσω της ενεργειακής της πολιτικής όχι μόνο να επανέλθει με ρόλο πρωταγωνιστικό στη διεθνή σκηνή, αλλά και να ανασυγκροτήσει το εσωτερικό της στα προ διαλυτικά επίπεδα. Ακόμη κι η ίδια η ΕΕ επιθυμούσε κάτι τέτοιο. Στόχοι όλων των μορφωμάτων περιφερειακής ολοκλήρωσης είναι η διατήρηση της ειρήνης, η ισομερής οικονομική ανάπτυξη και η διακρατική συνεργασία. Προ τριάντα χρόνων, η, προς την ίδια κατεύθυνση και με την ίδια ταχύτητα, πορεία των κρατών της Ευρώπης ήταν ο στόχος. Τα υπάρχοντα δεδομένα, όμως, δείχνουν τη Ρωσία τουλάχιστον ισάξια της Δύσης, γεγονός που στο συλλογικό φαντασιακό δεν ερμηνεύεται ως κάτι το μικρό. Αυτό που έχτισε η Ρωσία, είναι ένα δίκτυο όμορων και μη και παλαιότερα ιδεολογικά προσκείμενων σε αυτή κρατών. Χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας, χώρες προσέλευσης πέντε ενεργειακών αγωγών, που προπολεμικά διακινούσαν σχεδόν το 1/3 του ρωσικού αερίου στην ΕΕ¹⁰. Μέσω αυτών διακινεί τα αποθεματικά της πλούτη και, χάρις αυτών, αυξάνει την ενδυνάμωση της φωνή της στην ΕΕ, δημιουργώντας στην τελευταία υπαρκτά πολιτικά προβλήματα.

⁸ Larsson, R., Nord Stream, Sweden, and Baltic Sea Security, FOI, March 2007

⁹ Καραγιάννης, Μ., Η Ρωσία Σήμερα, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2020

¹⁰ Gas Market and Russian Supply – Russian supplies to global energy markets – Analysis - IEA

7. Συνέπειες της εξάρτησης της ΕΕ από τη ρωσική ενέργεια

Η εξάρτηση της ΕΕ από τη ρωσική ενέργεια είναι τέτοια, ώστε η ίδια να καθίσταται όμηρος σε ένα περιβάλλον ανασφάλειας και εργαλειοποίησης, αρχιτέκτονας του οποίου είναι η Μόσχα. Η αντίδραση της ΕΕ στις ιμπεριαλιστικές και αναθεωρητικές πολιτικές του Κρεμλίνου στην Αμπχαζία, στην Υπερδνειστερία και στη Νότια Οσσετία ήταν ανίερη και δειλή. Την ίδια τακτική ακολούθησε στη ρωσική εισβολή στη Γεωργία τον Αύγουστο του 2008 και στη βίαιη προσάρτηση της Κριμαίας το Μάρτιο του 2014. Αμφότερα αποδεικνύουν μία ΕΕ φοβισμένη και απρόθυμη να ακολουθήσει τις συνέπειες μίας πιθανής μεταβολής των ισορροπιών στις ενεργειακές της σχέσεις με τον εξ ανατολής γείτονά της, για τον οποίο λάμβανε χρόνιες προειδοποιήσεις. Η ρωσική εξωτερική πολιτική χαρακτηρίζεται από έντονη δυτικοφοβία και, ακόμη, εντονότερο αντιευρωπαϊσμό. Το έχει αποδείξει πλείστες φορές επηρεάζοντας είτε τις σχέσεις, είτε την πορεία κρατών, που θεωρεί υπό τη δική της σφαίρα επιρροής, με τους ευρωατλαντικούς θεσμούς. Οι περιπτώσεις της Γεωργίας, της Μολδαβίας, της Λιθουανίας και της Εσθονίας επαληθεύουν κάτι τέτοιο. Ρωσικές ενεργειακές επιχειρήσεις, ακόμη, μετέχουν σε μία σειρά ευρωπαϊκών διυλιστηρίων και εταιρειών διανομής σε χώρες, όπως η Ρουμανία, η Βουλγαρία και η Ουκρανία. Αυτή η περίπτωση της τελευταίας, όμως, είναι ιδιαίζουσα και ενέχει περαιτέρω μελέτης.

8. Ο ρόλος της Ουκρανίας και οι ενεργειακές κρίσεις του 2006 και του 2009

Όπως προαναφέρθηκε, η Ουκρανία αποτελεί τον κύριο διαμεσολαβητή μεταφοράς του ρωσικού αερίου στην ΕΕ, γεγονός που προσδίδει μία περίεργη εξουσία στο Κίεβο και γεννάει επιπλοκές στις σχέσεις του με τη Μόσχα¹¹. Το 2005 η Naftogaz, η οποία είναι η μεγαλύτερη εθνική εταιρεία πετρελαίου και φυσικού αερίου στην Ουκρανία, αρνήθηκε να καταβάλει στη Gazprom τις αυξημένες αξιώσεις, που επέβαλε, για τη προμήθεια αερίου. Απότοκο, η απόφαση του ρωσικού κολοσσού να διακόψει την παροχή ενέργειας στην Ουκρανία, που ιδιοποιήθηκε το αέριο που προοριζόταν για την ευρωπαϊκή αγορά. Η τάξη αποκαταστάθηκε μόνο, όταν η Gazprom εξασφάλισε τη διπλάσια τιμή του ρωσικού αερίου για λογαριασμό

¹¹ Fueg, J., Ukraine – An Important Energy Supply Corridor to Europe, IEA World Energy Outlook, March 2001

της Ουκρανίας. Για τον Michael McFaul, πρώην πρέσβη των Ηνωμένων Πολιτειών στη Ρωσία, η στάση του Κρεμλίνου υποθάλλονταν από λόγους πολιτικούς. Πιο συγκεκριμένα, φιλοδοξούσε να αποδείξει την πλήρη εξάρτηση της Ουκρανίας από τη Ρωσία σε όλους τους τομείς της δημόσιας σφαίρας. Η δηλητηρίαση¹², του φιλοδυτικού νικητή των προεδρικών εκλογών του 2004 και πρωτεργάτη της λεγόμενης ‘πορτοκαλί επανάστασης’¹³, Viktor Yushchenko εικάζεται ότι κινείται στη νόρμα της παραπάνω λογικής. Ομόλογα, το 2009 η Ουκρανία αρνήθηκε να καταβάλει οφειλές ύψους δύο δις δολαρίων στη Gazprom για ενεργειακές αγορές του προηγούμενου έτους. Όπως και λίγα χρόνια πριν, η ρωσική εταιρεία έκλεισε τη στρόφιγγα του ουκρανικού αγωγού και το Κίεβο οικειοποιήθηκε οτιδήποτε θα κατέληγε στην ενωσιακή αγορά. Στις 18 Ιανουαρίου οι δύο πλευρές κατέληξαν σε συμφωνία με το διακανονισμό του ουκρανικού χρέους και μία επακόλουθη αύξηση των ενεργειακών τιμών. Αμφότερες περιπτώσεις είχαν ολέθριες επιπτώσεις για το ευρωπαϊκό ενεργειακό οικοσύστημα. Από τη μία, η Gazprom πέτυχε τον καθορισμό των τιμών των ενεργειακών της εξαγωγών και των αντισταθμιστικών οφελών που εξαρχής προσέβλεπε. Από την άλλη, χώρες, όπως η Βουλγαρία, η Σλοβακία, η Ρουμανία και η Ιταλία, αναγκάστηκαν είτε να περιορίσουν, είτε να τερματίσουν την ενεργειακή τους χρήση και βρέθηκαν, μάλιστα, αδύναμες να καλύψουν βασικές ενεργειακές τους ανάγκες. Εν πάση περίπτωση, η Ρωσία είχε καταστήσει εαυτή ως αναξιόπιστη και απρόβλεπτη στα μάτια των Ευρωπαίων εταίρων της. Η ανάγκη απεξάρτησης από τη ρωσική ενέργεια ήταν, πλέον, ο ελέφαντας στο δωμάτιο και η ΕΕ καλούταν να τον κοιτάξει κατάματα.

9. Προτοβουλίες της ΕΕ για την κλιματική κρίση και η σύνδεση της με την ενέργεια

Η ΕΕ δεν εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο την εν λόγω δυναμική και αντί αυτού προσπάθησε να μετριάσει την ενεργειακή παραγωγή και κατανάλωση, με πρόσταγμα την κλιματική κρίση, οι οδυνηρές επιπτώσεις της οποίας είχαν ήδη κάνει την εμφάνισή τους. Η επισιτιστική ασφάλεια, η μετανάστευση, η λειψυδρία, η απώλεια βιοποικιλότητας και οι φυσικές καταστροφές ήταν όλοι παράγοντες, απόρροια της

¹² BBC NEWS | Health | Yushchenko and the poison theory

¹³ Orange Revolution | Ukrainian history | Britannica

κλιματικής κρίσης, που δοκίμαζε την ανθεκτικότητα της δημοκρατίας και της συνοχής στις δυτικές κοινωνίες. Στόχος της ΕΕ ήταν ένα ενεργειακά βιώσιμο μέλλον για την Ευρώπη. Πρωταγωνιστές στο όλο εγχείρημα οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ), το ενεργειακό σήμα και ο οικολογικός σχεδιασμός.¹⁴ Σε αυτή την τροχιά κινήθηκαν οι πρωτοποριακές δράσεις της ΕΕ: η Συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα (2016)¹⁵ και η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (2020)¹⁶. Προέβλεψαν την κλιματική ουδετερότητα της Ευρώπης έως το 2050, τον περιορισμό της υπερθέρμανσης του πλανήτη κατά 1,5 °C και τη σημαντική μείωση εκπομπών αερίου του θερμοκηπίου (GHG). Εν τοις πράγματι, η ΕΕ φιλοδοξούσε έμμεσα να μειώσει τις ενεργειακές της σχέσεις με τη Ρωσία στο βωμό της διάσωσης του περιβάλλοντος. Θέματος επίκαιρου και άρρηκτα συνδεδεμένου με αυτού της ενέργειας. Τα δεδομένα, εντούτοις, άλλαξαν μια για πάντα στις 24 Φεβρουαρίου 2022.

10. Η ρωσική εισβολή ως παράγοντας αλλαγής των δεδομένων και η αντίδραση της ΕΕ

Τότε ήταν, που ο Ρώσος πρόεδρος διέταξε την εισβολή της χώρας του στην όμορη Ουκρανία και η αντίδραση του ευρωπαϊκού μηχανισμού ήταν ταχύτατη. Η ΕΕ, ευθύς αμέσως, ακολούθησε μία πολιτική τριών αξόνων κατά της ρωσικής εισβολής¹⁷. Εξ αυτών, ο πρώτος άξονας περιελάμβανε την επιβολή πάσης φύσης κυρώσεων κατά της Ρωσίας¹⁸. Ο δεύτερος, τόσο την οικονομική, όσο και την αμυντική ενίσχυση της Ουκρανίας και ο τρίτος την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης, απόρροια της ρωσικής εισβολής και των γεωπολιτικών ανακατατάξεων που τη συνόδευσαν. Οι ευρωπαϊκές κυρώσεις έλαβαν τη μορφή ενός ολοκληρωτικού οικονομικού και πολιτικού εμπάργκο, με εξαίρεση να αποτελεί, φυσικά, ο τομέας της ενέργειας. Ο Υπάτος Εκπρόσωπος της ΕΕ για θέματα Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) Josep Borrell ανέφερε, ότι η Ρωσία λαμβάνει περί

¹⁴ Βιώσιμη ενέργεια — δράση της ΕΕ | Ευρωπαϊκή Ένωση

¹⁵ Συμφωνία του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή - Consilium

¹⁶ The European Green Deal

¹⁷ Το αμήχανο οδοιπορικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ενεργειακή κρίση – Αλέκος Κρητικός : ΕΛΙΑΜΕΠ

¹⁸ Χρονολόγιο – Αντίδραση της ΕΕ στην εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία - Consilium

του ενός δις ευρώ ημερησίως από την ΕΕ-27 για την ενέργεια, που της προμηθεύει¹⁹. Καθίσταται προφανές, ότι από μία τέτοια συναλλακτική σχέση υπάρχουν αμοιβαία οφέλη και από τις δύο πλευρές. Η ΕΕ καλούταν να αλλάξει τις προτεραιότητές της και να μετατρέψει τη μεταβολή της ενεργειακής της πολιτικής από μαραθώνιο σε σπριντ. Όροι, όπως η μετάβαση και η σταδιακή απεξάρτηση από τη ρωσική ενέργεια έμελλαν να καταστούν κυρίαρχοι στην μετέπειτα ευρωπαϊκή διπλωματία και να επιχειρήσουν να δώσουν μία απάντηση στον άλυτο γρίφο του, λεγόμενου, ενεργειακού τριλήμματος, του πως, δηλαδή, δύναται να επιτευχθεί η ασφάλεια, η βιωσιμότητα και η οικονομική προσιτότητα και η αειφορία στον ενεργειακό τομέα, μέσω μίας ενιαίας και συμπεριληπτικής πολιτικής.

11. Η πρωτοβουλία REPowerEU για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης

Σε αυτή την τροχιά κινήθηκε το REPowerEU, μία κοινή ευρωπαϊκή δράση για πιο οικονομικά προσιτή, εξασφαλισμένη και βιώσιμη ενέργεια²⁰. Στόχος του σχεδίου ήταν η απεξάρτηση της Ευρώπης από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα πριν το χρονικό όριο του 2030, λαμβάνοντας ως αρχή το φυσικό αέριο, υπό το πρίσμα της ρωσικής εισβολής. Με σχετική ανακοίνωση της Commission το σχέδιο ήτοι να βασιστεί σε δύο πυλώνες. Αφενός στη ‘διαφοροποίηση του εφοδιασμού με φυσικό αέριο, με την αύξηση των εισαγωγών υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) και των εισαγωγών μέσω αγωγών από προμηθευτές εκτός Ρωσίας, και με την αύξηση του όγκου παραγωγής και εισαγωγών βιομεθανίου και ανανεώσιμου υδρογόνου’ και αφετέρου στην ‘ταχύτερη μείωση της χρήσης ορυκτών καυσίμων στις κατοικίες, τα κτίρια και τη βιομηχανία, καθώς και στο σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας, με την ενίσχυση της ενεργειακής απόδοσης, την αύξηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και του εξηλεκτρισμού, και την αντιμετώπιση των σημείων συμφόρησης στις υποδομές’. Η παραπάνω πρωτοβουλία της ΕΕ δεν σκόπευε μόνο αντιμετώπιση των συνεπειών στον τομέα της ενέργειας ελέω της ρωσικής εισβολής, αλλά και στη γενικότερη ενεργειακή κρίση που μάλιστα τον ανεπτυγμένο κόσμο από το 2021. Εν καιρώ πανδημίας, μία συνάρτηση ταυτόχρονων γεγονότων, όπως η αυξανόμενη ζήτηση

¹⁹ €1bn for Ukraine, €35bn for Russian energy: top EU diplomat calls out funding gap European Union | The Guardian

²⁰ Σχέδιο REPowerEU

φυσικού αερίου και η χαμηλή αποθήκευσή του στην Ευρώπη, η μειωμένη προσφορά του από λοιπές παραγωγικές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Νορβηγία, και η μειωμένη απόδοση και παραγωγή ΑΠΕ οδήγησαν τις τιμές του φυσικού αερίου σε ιστορικά υψηλά νούμερα και όροι, όπως είναι η ενεργειακή φτώχεια και ανισότητα έκαναν την εμφάνισή τους. Επικουρικά μέτρα πλαισίωσαν το REPowerEU για την πλήρη αντιμετώπιση του, παραπάνω, οικονομικού προβλήματος με κοινωνικές προεκτάσεις. Η ΕΕ, σε άμεση συνεννόηση με τις εθνικές κυβερνήσεις και μέσω δαπανηρών πακέτων στήριξης, μοίρασε επιδοτήσεις και ενεργειακά κουπόνια, επέβαλε φορολογικές μειώσεις και έλαβε μέτρα για την αποφυγή της ενεργειακής αποσύνδεσης νοικοκυριών και επιχειρήσεων²¹.

12. Το ζήτημα του LNG και οι νέες ενεργειακές αγορές

Καίριο ερώτημα παρέμεινε το τι μέλλει γενέσθαι με τη μεταφορά του LNG προς τις ευρωπαϊκές αγορές. Μέχρι πρότινος το ρωσικό αέριο ήταν ‘όμηρος’ έξι κύριων αγωγών με αφετηρία την αχανή ρωσική επικράτεια (Nord Stream 1, Yamal – Europe, TurkStream, Bratstvo, Soyuz και Nord Stream 2). Τρεις εξ αυτών είχαν είτε ως ενδιάμεσο, είτε ως τερματικό σταθμό τη Γερμανία, η οποία βάσισε τη βιομηχανική της ανάπτυξη, μετά την πτώση του Τείχους το 1989, στη ρωσική ενέργεια, γεγονός που οδήγησε στη σύναψη άριστων εμπορικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών. Οι προαναφερθέντες αγωγοί μαζί με τον Blue Stream και τον Urengoy – Uzhgorod διοχετεύουν το αέριο της Gazprom στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Με την αναγνώριση από τη Ρωσία των Λαϊκών Δημοκρατιών του Ντονμπάς στις 22 Φεβρουαρίου 2022, ο Γερμανός Καγκελάριος Olaf Scholz προχώρησε στον τερματισμό του αγωγού Nord Stream 2, μολοντί αυτός ήταν έτοιμος προς λειτουργία²², συνεχίζοντας μία διαμάχη για τους αγωγούς του ρωσικού αερίου στη δυτική Ευρώπη, που φέρει τις ρίζες της στο μακρινό 1980 και στην αντίδραση του προέδρου Reagan για την κατασκευή του αγωγού Urengoy – Uzhgorod, που θα διοχέτευε για πρώτη φορά στην Ευρώπη σοβιετικό αέριο. Αμφότεροι οι αγωγοί Nord Stream παράκαμπταν την Ουκρανία, προς αποφυγή κρίσεων ανάλογων με αυτών του 2006 και του 2009, και προσέδιδαν στη Γερμανία μία ιδιαίτερη ενεργειακή ισχύ εντός της ΕΕ και εις βάρος των λοιπών

²¹ Ερωτήσεις και απαντήσεις σχετικά με το REPowerEU

²² Germany shelves Nord Stream 2 pipeline

κρατών – μελών. Υπήρχε, παρόλα αυτά, ανάλογη πρόβλεψη στο REPowerEU, που αποδείχθηκε πέρα για πέρα ορθή. Σχεδόν δύο χρόνια μετά τον πόλεμο, η ΕΕ έστρεψε το ενδιαφέρον της σε λοιπές ενεργειακές αγορές και χώρες – μεταφορείς. Νορβηγία, Ηνωμένες Πολιτείες, Κατάρ και Νιγηρία αποδείχθηκαν αξιόπιστοι ενεργειακοί εταίροι, εν τη ρωσική απουσία, για την ΕΕ, στις οποίες τις τάξεις ανήλθαν 170 δις κυβικά μέτρα (bcm) LNG το προηγούμενο έτος. Το REPowerEU, αναμφίβολα, έφερε εις πέρας τις μεγαλύτερες του προκλήσεις και ίνα υλοποιηθεί αυτό, χρειάστηκε προσπάθεια τακτική και γενικευμένη.

13. Τα νέα ερωτήματα και ο ρόλος των ΗΠΑ και της Κίνας

Ενδιαφέροντα ερωτήματα γεννώνται από τον εκ νέου διαμοιρασμό της ενεργειακής πίτας στην ευρωπαϊκή επικράτεια. Αφενός ποιος θα διαδεχθεί τη Ρωσία ως κύριος ενεργειακός τροφοδότης της ΕΕ και αφετέρου ποια θα είναι η νέα διαδρομή - κατάληξη των ρωσικών ενεργειακών πόρων. Αμφότερα ερωτήματα δημιουργούν νέες ισορροπίες και θέσεις ισχύος στο παγκόσμιο στερέωμα. Στο πρώτο ερώτημα η απάντηση φαντάζει προφανής και ακούει στο όνομα Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ). Οι ΗΠΑ παραμένουν ο πρώτος παραγωγός LNG παγκοσμίως και ο δεύτερος παραγωγός αργού πετρελαίου, πίσω μόνο από τη Σαουδική Αραβία²³. Εν τη απουσία της Ρωσίας, οι ΗΠΑ αναδείχθηκαν ως ο πρώτος εξαγωγέας LNG στην ΕΕ, που αντικατέστησε πλήρως το αντίστοιχο ρωσικό. Για την κυβέρνηση Biden αυτή είναι η διέξοδος της ανεξάρτησης από το ρωσικό αέριο και το απέδειξε με την απόσυρση της στήριξης στη διάνοιξη του αγωγού EastMed στη Μεσόγειο²⁴, άποψη που επιβεβαιώνεται από τη συνέντευξη της υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Victoria Nuland στην ‘Κ’²⁵. Στο δεύτερο ερώτημα και διά της αφαιρετικής μεθόδου, καταλήγει κανείς στην Κίνα. Πράγματι, το μέγεθος της αγοράς της Κίνας είναι τέτοιο, ώστε να δύναται να απορροφήσει ένα μεγάλο μέρος των ρωσικών ενεργειακών εξαγωγών. Προς επίρρωση αυτού, με στοιχεία του 2021 η Ρωσία είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος προμηθευτής πετρελαίου και άνθρακα και ο τρίτος

²³ Energy Fact Sheet: Why does Russian oil and gas matter? – Analysis - IEA

²⁴ Γιατί οι ΗΠΑ δεν στηρίζουν τον αγωγό East Med | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

²⁵ Βικτόρια Νούλαντ στην «Κ»: Ναι σε LNG, όχι σε αγωγούς στη Μεσόγειο | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

μεγαλύτερος προμηθευτής αερίου στην κινεζική αγορά²⁶. Ο αγωγός μεταφοράς αερίου Ρωσίας – Κίνας, Power of Siberia, έχει ικανότητα μεταφοράς 38 bcm LNG ετησίως²⁷. Οι προοπτικές ανάπτυξης της κινεζικής οικονομίας και η συνεχής αύξηση του κινεζικού πληθυσμού δημιουργούν συνεχώς νέες και ατέρμονες ενεργειακές ανάγκες για τη μεγάλη χώρα της Ασίας. Η Ρωσία σκοπεύει να καλύψει το εν λόγω κενό με την κατασκευή ενός νέου αγωγού, του Power of Siberia 2, που ακόμα, όμως, βρίσκεται στα χαρτιά²⁸, αλλά εάν ποτέ υλοποιηθεί και τεθεί σε λειτουργία θα έχει την ικανότητα μεταφοράς 50 bcm LNG, γεγονός που αφενός θα δώσει νέα πνοή στις σχέσεις Ρωσίας – Κίνας και θα αφετέρου αλλάξει εκ νέου τα ενεργειακά εκτεινόμενα. Μία τέτοια δυναμική αντιμετωπίζεται με καχυποψία από τη Δύση. Η Κίνα παραμένει η χώρα με το δεύτερο μεγαλύτερο ΑΕΠ παγκοσμίως και, μάλιστα, παρουσιάζει ρυθμούς ανάπτυξης μεγαλύτερους από τις ΗΠΑ²⁹. Το 2023 το renminbi (RMB) ξεπέρασε για πρώτη φορά το δολάριο στις διασυνοριακές συναλλαγές της κινεζικής αγοράς³⁰, σε μία προσπάθεια του Πεκίνου να διεθνοποιήσει το RMB εις βάρος του αμερικάνικου συναλλάγματος. Η ανατέλλουσα ισχύς της Κίνας είναι γνωστή εδώ και χρόνια. Γεγονός που, κατά αρχήν, πιστοποιείται από τη συμμετοχή της στην ομάδα των BRICS, ένα διεθνή πολιτικό οργανισμό των κορυφαίων αναδυόμενων αγορών, που μέχρι πρότινος αποτελούνταν από πέντε χώρες: τη Βραζιλία, τη Ρωσία, την Ινδία, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας και τη Νότια Αφρική. Στη συμμαχία, προσφάτως, εντάχθηκαν η Αίγυπτος, η Αιθιοπία, το Ιράν, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ) και η Σαουδική Αραβία, ο μεγαλύτερος προμηθευτής πετρελαίου της κινεζικής αγοράς³¹. Η εν λόγω διεύρυνση του οργανισμού την Πρωτοχρονιά του 2024 ήρθε σε μία περίοδο έντονων γεωπολιτικών ανακατατάξεων και φιλοδοξεί στη δημιουργία ενός οργανισμού - αντίβαρου στους αντίστοιχους δυτικούς, με τη Ρωσία και την Κίνα να κατέχουν περίοπτη θέση. Η, βάση του ενεργειακού παιχνιδιού, σύσφιξη των σινορωσικών σχέσεων δεν αφήνει αδιάφορη τη λοιπή διεθνή κοινότητα, καθώς ενέχει απρόβλεπτες εξελίξεις σε ένα ασταθές περιβάλλον, που πρόκειται να

²⁶ Q&A | China-Russia Energy Relations: Will New Oil and Natural Gas Deals Help Russia Weather Economic Sanctions?

²⁷ China turns to Russian gas to curb dependence on Quad members - Nikkei Asia

²⁸ Russia's weaker hand undermines case for Power of Siberia 2 gas link to China | Reuters

²⁹ GDP by Country - Worldometer

³⁰ Κίνα: Το τεράστιο εμπόριο με Ρωσία μετατοπίζεται σε γουάν

³¹ Η Σαουδική Αραβία εντάσσεται στην ομάδα των BRICS | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

μεταβληθεί ξανά σύντομα στο άμεσο μέλλον. Η τελική έκβαση του Ρώσο – Ουκρανικού πολέμου, οι αμερικανικές προεδρικές εκλογές το 2024 και η πιθανή εκλογή Trump σε αυτές και το συνεχές λιώσιμο των πάγων στον, πλούσιο σε ενεργειακά κοιτάσματα, Αρκτικό Κύκλο είναι αναντίρρητα, παράγοντες, που θα επηρεάσουν εκ νέου τις ισορροπίες και τις θέσεις ισχύος σε έναν τομέα τόσο πολύπλοκο, όπως ο ενεργειακός.

14. Επίλογος και συμπεράσματα

Στο εν κατακλείδι και τούτων λεχθέντων, η ανάλυση ενός τέτοιου θέματος υπό το πρίσμα της ‘σύγκρουσης πολιτισμών’ θα ήταν παραπλανητική. Υπάρχουν, εξάλλου, φορές, που ο αχός από τις μετακινούμενες τεκτονικές πλάκες είναι εκκωφαντικός και συγκεχυμένος. Ένας τέτοιος υπόκωφος ήχος διαπέρασε τις σχέσεις ΕΕ – Ρωσίας στον τομέα της ενέργειας. Σε κάθε περίπτωση η ΕΕ, ανέκαθεν, εξέταζε τη Ρωσία ως απρόβλεπτο και ανορθολογικό παίκτη. Ήταν τέτοια, όμως, η εξάρτησή της από τη ρωσική ενέργεια, που συνεχώς ανέβαλε αυτό, που μελλοντικά και αναπόφευκτα θα αντιμετώπιζε. Στις σχέσεις ΕΕ – Ρωσίας ο ‘Νόμος του Murphy’ επαληθεύθηκε στις 24 Φεβρουαρίου 2022 κι η πρώτη έβαλε ένα τεράστιο στοίχημα με τον εαυτό της. Έπραξε άμεσα, οργανωμένα και αποτελεσματικά και σήμερα δείχνει να έχει γύρει την πλάστιγγα υπέρ της. Ο αγώνας της ενεργειακής μεταρρύθμισης και της απεξάρτησης από τη Ρωσία είναι μακρύς, αλλάζει ολοκληρωτικά την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ και θα παρουσιάσει απτά αποτελέσματα στο μεσοπρόθεσμο μέλλον. Στόχος, πλέον, είναι η διατήρηση των όσων έχει πετύχει τα σχεδόν δύο χρόνια της ρωσικής εισβολής. Στο μεσοπρόθεσμο αυτό μέλλον η Ευρώπη, εν γένει, θα παραμείνει το ‘ιερό δισκοπότηρο’ της διεθνούς σκηνής και φαντάζει αδύνατο η Ρωσία να απεμπλακεί εντελώς και οριστικά από αυτήν. Κι αυτό γιατί η Ρωσία παραμένει αυτό που η ίδια νομίζει ότι είναι. Όταν ο Putin κοιτάζει τον εαυτό του στον καθρέπτη, βλέπει τον ηγέτη μίας de facto υπερδύναμης, ενός ενεργειακού κολοσσού, της χώρας που έληξε το ΒΠΠ και της οποίας την πρωτεύουσα άπαντες θεωρούν ως την πατρίδα ‘των κολασμένων της γης’. Παράγοντες που του προσδίδουν τεράστια δύναμη και καθιστούν, σχεδόν, αδύνατη την αποβολή του από το ενεργειακό παιχνίδι, που γέννησε μία ακόμη κρίση στη σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία. Ο μεγάλος ευρωπαϊστής Jean Monnet έγραψε στα απομνημονεύματά του ότι ‘Η Ευρώπη θα οικοδομηθεί μέσα από κρίσεις και θα είναι

το άθροισμα των λύσεων που θα έχουν δοθεί στις κρίσεις αυτές'. Αναντίρρητα, από τις 24 Φεβρουαρίου η Ευρώπη συνεχίζει την διά κρίσεων οικοδόμησή της και μέχρι στιγμής το κάνει καλά. Ευχής έργον το εάν και κατά πόσο δύναται να συνεχίσει στην εν λόγω πορεία.

15. Λίγα λόγια για το συγγραφέα

Ο Ιωάννης Κελέσης (γεν. 2002) είναι τελειόφοιτος φοιτητής της σχολής Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών του τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας (κατεύθυνση δικαίου και πολιτικής). Έχει φοιτήσει, με πλήρη υποτροφία για ένα ακαδημαϊκό εξάμηνο, στο Πανεπιστήμιο Babes – Bolyai στο Κλουζ – Ναπόκα της Ρουμανίας στο τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών και παρακολουθεί μαθήματα ρωσικής γλώσσας και πολιτισμού στο Γραφείο Αντιπροσώπευσης του Κρατικού Πανεπιστημίου της Αγίας Πετρούπολης. Έχει εργαστεί ως ερευνητής περισυλλογής πρωτογενών δεδομένων στην Μονάδα Ερευνών του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, αρθρογραφεί τακτικά στη δεξαμενή σκέψης πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων La Evolucion Politica και πραγματοποιεί πλήρη άμισθη πρακτική στο Πρόγραμμα Νοτιοανατολικής Ευρώπης του ΕΛΙΑΜΕΠ (Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής), πάνω σε προγράμματα, όπως είναι το PAVE, το MIGREC, το YOUTH EU και το ALGREE. Έχει συνεργαστεί με φορείς, όπως είναι το Δημοτικό Συμβούλιο Νέων Θεσσαλονίκης, το Κέντρο Ευρωπαϊκής Πληροφόρησης Europe Direct, το Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, η Μη Κυβερνητική Οργάνωση SEE in Action, η ανεξάρτητη εθελοντική οργάνωση νέων EU YOUTH HUB, η φοιτητική οργάνωση Student's Association for International Affairs, ο Όμιλος Διεθνών κι Ευρωπαϊκών Θεμάτων, η AIESEC του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, η InfinityGreece, το Erasmus Students Network του Κλουζ – Ναπόκα, το TEDx του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, η United Societies of Balkans και η YOUNOST+. Έχει συμμετάσχει σε μία πληθώρα συνεδρίων, σεμιναρίων, ημερίδων και διημερίδων, υπό την αιγίδα φορέων, όπως είναι το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, η Ένωση Ευρωπαίων Φεντεραλιστών, το Κέντρο Φιλελεύθερων Μελετών 'Μάρκος Δραγούμης', το Friedrich Nauchmann Foundation Ελλάδας και Κύπρου, το Wilfried Martens Center for European Studies και το Hans Seidel Foundation.

16. Βιβλιογραφία

16.1. Ξενόγλωσση

- [€1bn for Ukraine, €35bn for Russian energy: top EU diplomat calls out funding gap | European Union | The Guardian](#)
- [A new energy policy for Europe: The significance of Ukraine - Council on Geostrategy](#)
- [An EU approach to enhance economic security](#)
- [BBC NEWS | Health | Yushchenko and the poison theory](#)
- [China turns to Russian gas to curb dependence on Quad members - Nikkei Asia](#)
- [Energy Fact Sheet: Why does Russian oil and gas matter? – Analysis - IEA](#)
- [Energy scenarios - Explore the future of European energy](#)
- [EU energy security and the war in Ukraine: From sprint to marathon](#)
- [EU under pressure to patch Russian gas loophole](#)
- [Europe moves away from Russia's oil and gas](#)
- [European energy politics after Ukraine: The road ahead - ScienceDirect](#)
- [Explainer: Europe's energy security better than feared after a year of war in Ukraine | Reuters](#)
- [Gas Market and Russian Supply – Russian supplies to global energy markets – Analysis - IEA](#)
- [GDP by Country - Worldometer](#)
- [Geopolitics and Energy Security in Europe](#)
- [Germany shelves Nord Stream 2 pipeline](#)
- [How Europe can cut natural gas imports from Russia significantly within a year - News - IEA](#)
- [How Russia's war in Ukraine is reshaping Europe's energy Reality](#)
- [How the 1970s US Energy Crisis Drove Innovation | HISTORY](#)
- [Infographic - Where does the EU's gas come from?](#)
- [Inside Europe's energy future | Research and Innovation](#)

- [Keeping the lights on: The EU's energy relationships since Russia's invasion of Ukraine | ECFR](#)
- [Larsson, R., Nord Stream, Sweden, and Baltic Sea Security, FOI, March 2007](#)
- [Orange Revolution | Ukrainian history | Britannica](#)
- [Q&A | China-Russia Energy Relations: Will New Oil and Natural Gas Deals Help Russia Weather Economic Sanctions?](#)
- [Russia's weaker hand undermines case for Power of Siberia 2 gas link to China | Reuters](#)
- [The European Green Deal](#)
- [The European Green Deal and the war in Ukraine | ETTG](#)
- [The Future of Energy in Europe](#)
- [The geopolitics of energy in Europe: Short-term and long-term issues - Funcas](#)
- [The impact of the war in Ukraine on Europe's climate and energy policy • European University Institute](#)
- [The Ukraine invasion and the energy crisis: Comparative advantages in equity valuations | CEPR](#)
- [The Ukraine War and European Energy Dependence and Reconfiguration of Energy Relations : IEMed](#)
- [The Ukraine war and the energy transition - Groupe d'études géopolitiques](#)
- [What is the future of the EU's energy sector?](#)

16.2. Ελληνόγλωση

- [Bieber, F. - Τζιφάκης, Ν., Τα Δυτικά Βαλκάνια Στον Κόσμο, Αθήνα: Πεδίο, 2021, σελ. 277-303](#)
- [Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας | Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση | Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο](#)
- [Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας: Η Ευρώπη θέτει φιλόδοξους στόχους | Επικαιρότητα | Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο](#)
- [Αντίδραση της ΕΕ στην εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία - Consilium](#)
- [Απεξάρτηση της Ελλάδας από το ρωσικό φυσικό αέριο: Τι προβλέπει η συμφωνία ΔΕΠΑ – TotalEnergies | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)

- [Βικτόρια Νούλαντ στην «Κ»](#): Ναι σε LNG, όχι σε αγωγούς στη Μεσόγειο | [Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)
- [Βιώσιμη ενέργεια — δράση της ΕΕ](#) | Ευρωπαϊκή Ένωση
- [Βιώσιμη ενέργεια — δράση της ΕΕ](#) | Ευρωπαϊκή Ένωση
- [Γιατί οι ΗΠΑ δεν στηρίζουν τον αγωγό East Med](#) | [Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)
- [Δράση της ΕΕ για την ενέργεια και την κλιματική αλλαγή](#)
- [ΕΕ και Συμφωνία του Παρισιού για το Κλίμα: στόχος η κλιματική ουδετερότητα](#) | [Επικαιρότητα](#) | [Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο](#)
- [Ενεργειακή κρίση: Ο πόλεμος αλλάζει το status quo στην ενέργεια](#) | [in.gr](#)
- [Ενεργειακός πόλεμος ή ευκαιρία γι' ανεξάρτηση από τον ρωσικό ενεργειακό εφοδιασμό;](#) [Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)
- [Επισκόπηση των κυρώσεων της ΕΕ κατά της Ρωσίας](#) - [Consilium](#)
- [Έρευνα-Ανάλυση: Στο 11% η ευρωπαϊκή εξάρτηση από το ρωσικό αέριο](#) | [Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)
- [Ερωτήσεις και απαντήσεις σχετικά με το REPowerEU](#)
- [Ευρωπαϊκή Ένωση Υγείας: ψυχική υγεία](#)
- [Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία](#) - [Consilium](#)
- [Η Ελλάδα μείωσε την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο κατά 50%](#) - [CNN.gr](#)
- [Η Εσωτερική Αγορά Ενέργειας «αντίδοτο» στην ενεργειακή ανασφάλεια τη](#)
- [Η πόλεμος στην Ουκρανία αλλάζει τον ενεργειακό χάρτη της Ευρώπης](#) | [Euronews](#)
- [Η Σαουδική Αραβία εντάσσεται στην ομάδα των BRICS](#) | [Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)
- [Καραγιάννης, Μ., Η Ρωσία Σήμερα, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2020](#)
- [Κίνα: Το τεράστιο εμπόριο με Ρωσία μετατοπίζεται σε γουάν](#)
- [Μαραντζίδης, Ν., Στη Σκιά του Στάλιν, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2023, σελ. 15-27](#)
- [Μείωση της εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο με προσωρινή μείωση του κόστους των δικαιωμάτων ρύπων για την ηλεκτροπαραγωγή με λιγνίτη και σκληρό άνθρακα](#) | [E-001469/2022](#) | [Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο](#)

- [Νέοι κανόνες για την ενίσχυση της εξοικονόμησης ενέργειας | Επικαιρότητα | Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο](#)
- [Ο Κρίσιμος Ρόλος του Τομέα Ενέργειας για την Επανεκκίνηση Και τις Αναπτυξιακές Προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας](#)
- [Ο πόλεμος στην Ουκρανία και η νέα εποχή της Ενέργειας - ETERON](#)
- [Οι Προβλέψεις του ΕΛΙΑΜΕΠ για το 2023](#)
- [Οι Προβλέψεις του ΕΛΙΑΜΕΠ για το 2024](#)
- [Πράσινη Συμφωνία: το κλειδί για μια κλιματικά ουδέτερη και βιώσιμη ΕΕ | Επικαιρότητα | Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο](#)
- [Πώς η ΕΕ προωθεί τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας](#)
- [Πώς η Μόσχα έχασε τελικά στον ενεργειακό πόλεμο με την ΕΕ | Liberal.gr](#)
- [Πώς ο πόλεμος στην Ουκρανία αλλάζει τα ενεργειακά σχέδια της Ευρώπης | Forbes by Capital.gr](#)
- [Στόχοι για το κλίμα και εξωτερική πολιτική της ΕΕ - Consilium](#)
- [Συμφωνία του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή - Consilium](#)
- [Σχέδιο REPowerEU](#)
- [Το αμήχανο οδοιπορικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ενεργειακή κρίση – Αλέκος Κρητικός : ΕΛΙΑΜΕΠ](#)
- [Το ενεργειακό τρίλημμα φέρνει στο προσκήνιο νέες διαστάσεις της ενεργειακής μετάβασης](#)
- [Το νέο κεφάλαιο της ενεργειακής μετάβασης – Η εξίσωση που έχουμε να λύσουμε το 2024](#)
- [Φυσικό αέριο: Ποιοι προμηθεύουν την Ευρώπη - ΤΑ ΝΕΑ](#)
- [Χρονολόγιο – Αντίδραση της ΕΕ στην εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία - Consilium](#)